

MAṬRĀKÇĪ NAŞŪH'UN MĪNYATŪRLŪ İKİ YENİ ESERİ *

HÜSEYİN YURDAYDIN

Kanunî'nin çağdaşı olan Maṭrākçî Naşūh'un şahsiyeti ve eserleri hakkında şimdiye kadar kesin olmıyan ve birbirini tutmayan bilgilere sahip bulunuyorduk. Bu konu üzerinde yapmış bulunduğumuz araştırmaların sonuçları, bu yıl yayınlanmış olan *Maṭrākçî Naşūh* adlı kitabımız¹ ile ilim âlemine arz edilmiştir. Bu sonuçları kısaca şöylece sıralamak mümkündür: İlk anonim iki yazma eserin, Naşūh'un kayıp olduğu söylenen *Süleymân - nâme*'sinin birbirini tamamlayan nüshaları oldukları tesbit edilmiştir. Bu anonim yazmalardan birisi, 1286 nu.'da kayıtlı olarak TSMK'sinin Revan kısmında, diğeri de 379 nu.'da kayıtlı olarak İAMK'sinde bulunmaktadır. *Maṭrāk oyunu*'nun da mucidi olan hattat ve silâhşör Naşūh, aynı zamanda *Tuhfet el-Guzât* adı ile silâhşörlüğü ait bir eserin² yazarı olarak tanınmaktadır. Onun silâhşörlükteki mehareti ve emsaline olan üstünlüğü, Kanunî'nin yeni bulunan bir *berat*'ı ile sabit olmaktadır³.

Diğerk taraftan Kâtip Çelebi ve B.M.Tahir, onun Yavuz devrinde matematik'e ait üç eser yazmış olduğunu ve 940/1533 yılında da öldüğünü söylemiş bulunmalarına rağmen⁴, bir taraftan yukarıda adı geçen *Süleymân-nâme*'sinin 958/1551 yılına kadar gelmesi,

* Bu yazı, *Two New Illuminative Works Of Matrakçı Nasûh* adı ile 26 - 29 Ekim 1963 tarihleri arasında Venedig'de toplanmış olan Milletlerarası II. Türk San'atları Kongresinde okunmuş olan tebliğın tercümesidir. Burada fazla olarak notlar eklenmiştir. Tebliğın İngilizce metni için bak. *Il Congresso Internazionale di Arte Turca, Venezia 26 - 29 Settembre 1963*, pp. 133 - 136.

¹ Ankara 1963, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları XLIII.

² Bu eserin, bilindiği üzere bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi 2206)'nde bulunmaktadır.

³ Bu *berat*'ın bir sureti, Naşūh'un matematik'e ait eseri '*Umdet el-Hisâb*'ın 2984 nu.da kayıtlı olan Nurosmaniye Kütüphanesi nüshasının sonunda bulunmaktadır. Bu suret için aynı zamanda bak. bizim, *Maṭrākçî Naşūh*, ss. 10, 11, 70, 71.

⁴ Bak. Kâtip Çelebi, *Keşf el-Zunûn*, İstanbul 1943, I, 594; II, 1166, 1520; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 305 vd.

Naşûh'un verilen ölüm tarihinin yanlış olduğunu göstermekte, diğer taraftan matematik'e ait eserlerinin yazma nüshaları üzerindeki çalışmalar, biri 923/1517 yılında, diğeri de 940/1533 yılında olmak üzere Naşûh'un bu konuya ait iki eser yazmış olduğunu ortaya koymaktadır. Kanunî devrinde daha önceki eserine bazı ilâveler yaparak onu yeni bir adla ortaya koyduğu düşünülürse, aslında Naşûh'un matematik'e ait bir eseri var demektir⁵.

Bundan başka Naşûh, şimdiye kadarki bilgilerimizin aksine olarak *Mecma' el-Tevarih* adı ile ünlü Taberî tarihini Türkçe'ye tercüme etmekle kalmamış, ona aynı zamanda Türkçe bir ek yazmış; daha sonra da başlangıcından 958/1551 yılına kadar gelen bir Osmanlı tarihi kaleme almıştır⁶. Naşûh'un bir bütün teşkil eden bu büyük eserinin Osmanlı tarihi bölümünden adı geçen *Süleymân - nâme*'ye ait yazmalardan başka II. Bayezid ve Yavuz devri olayları üzerinde duran kısmına ait de bir yazma tespit edilmiştir. Bu anonim yazma *Tarih-i Sultân Bâyezid ve Sultân Selim* adı ile, ADD. 23.586 nu. da kayıtlı olarak British Museum'da bulunmaktadır.

Bu araştırmalar sonunda kesin bir şekilde ortaya çıkan diğer bir gerçek de, Naşûh'un üzerinde önemle durulması gereken bir Osmanlı nakkaşı olduğudur. Naşûh, eserinin Osmanlı tarihi bölümünden önemli saydığı bazı kısımları, hükümdara sunmak üzere ayrıca resimlendirmiştir. Naşûh'un minyatürlü eserlerinin ihtiva ettiği tarihî bilgi, minyatürlü olmıyan nüshaların ilgili yerlerinde aynen bulunmaktadır. Naşûh'un bu önemli seferlere katılarak ilkin minyatürlü olan eserlerini yazıp resimlendirdiği, daha sonra da bu minyatürlü eserlerin ihtiva ettiği tarihî bilgiyi büyük eserinin ilgili yerlerine aynen aldığı anlaşılmaktadır. 944/1537 yılında minyatürlü bir şekilde hazırlamış olduğu *Mecmu'-ı Menâzil*'in tarihî metnini, daha

⁵ Teferruat için bak. H. G. Yurdaydın, *Matrâkşî Naşûh*, Ankara 1963, ss. 16 - 20. '*Umdet el-Hisab*'ın biri, British Museum (OR. 7988)' da, diğeri de TSMK (III. Ahmet 3147)'nde olmak üzere, bizim hakkında bilgi vermediğimiz, iki nüshası daha bulunmaktadır.

⁶ *Mecma' el-Tevarih*'in yazmaları Viyana (Cod. Mixt. 999 ve 1187), Paris (Bibl. Nat. 50) ve İstanbul (Fatih 4278)'da bulunmaktadır. British Museum'un Doğuya Ait Basma ve Yazma Eserler Bölümünden Dr. G. Meredith-Owens, yazdığı bir mektup ile son zamanlarda müzenin *Mecma' el-Tevarih*'in yeni bir nüshasına sahip olduğunu bildirmiştir. OR. 12879 numarada kayıtlı olan bu yazma, 430 varaktır. Bu vesile ile Sayın Dr. G. Meredith-Owens'e teşekkür ederim.

sonra *Süleymân - nâme*'nin ilgili yerine aynen alması, bu görüşü tamamiyle desteklemektedir. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakayn-i Sultân Süleymân Hân* adı ile de tanınan bu yazma üzerinde⁷ Prof. Albert Gabriel⁸, Prof. Hamid Sadi Selen⁹ ve Prof. Dr. Franz Taeschner¹⁰ çalışmışlar fakat bu yazarlar, Naşûh ve eserleri ile ilgili olarak ya bazı yanlış bilgiler vermişler, ya da Naşûh'un şahsiyeti ve diğer eserleri ile ilgili hususlara hiç dokunmamışlardır.

Biz bu tebliğimizde, bu yeni bilgilere ilâve olarak, Naşûh'un tıpkı *Mecmu'ı Menâzil* gibi ayrıca yazarak resimlendirmiş olduğu iki yeni eserinden bahsedeceğiz. Bu eserlerden biri 949 - 950/1542 - 1543 yılları olayları üzerinde durmaktadır. Böylece bu eserin, Naşûh'un *Süleymân - nâme*'sinin belirtilen yıllar olayları üzerinde duran bir bölümü olduğu anlaşılmaktadır. TSMK'sinin Hazîne kısmında bulunan (Nu. 1608) bu yazma eser, şimdiye kadar Sinan Çavuş adlı bir yazara atfedilmiştir¹¹. Halbuki bu atıf, yanlıştır. Zira bu minyatürlü yazmanın ihtiva ettiği tarihî bilgi Naşûh tarafından yazılmış, içinde bulunan 32 minyatür de Naşûh'un fırçasından çıkmıştır. Bu husus, Naşûh'un *Süleymân - nâme*'sinin İAMK'si nüshası ile bu yazmanın bilgi kısmı karşılaştırıldığı zaman açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Sonra bu yazmanın türlü yerlerinde, tıpkı *Mecmu'ı Menâzil*'de olduğu gibi gerek metnin ve gerekse minyatürlerin aynı kişi tarafından yapılmış olduğunu gösteren kayıtlar bulunmaktadır. Tıpkı *Mecmu'ı Menâ-*

⁷ Bilindiği üzere bu yazma, Yıldız sarayından İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine intikal etmiş ve halen T 5964 nu. da kayıtlı bulunmaktadır.

⁸ Bak. Prof. A. Gabriel, *Les Étapes d'une Campagne dans les deux 'Iraq d'après un Manuscrit Turc du XVI. siècle, Syria, IX (1928).*

⁹ Bak. Prof. Hamid Sadi Selen, *XVI. Asırda Yapılmış Anadolu Atlası: Nasuh Silahî'nin "Menâzil"i*, II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, İstanbul 20 - 25 Eylül 1937, İstanbul 1943, ss. 813 - 817.

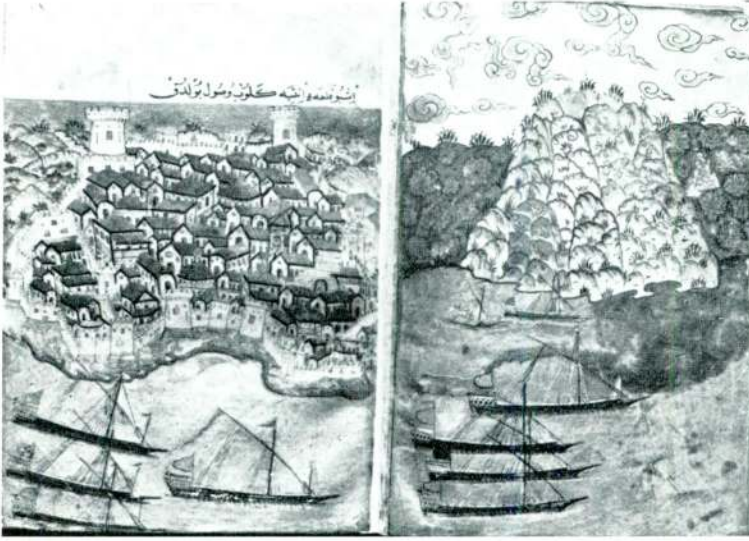
¹⁰ Bak. Ord. Prof. Dr. F. Taeschner, *The Itinerary of the First Persian Campaign of Sultan Süleyman, 1534 - 1536 according to Nasuh el-Matrakî, Imago Mundi, XII (MCMLVI)*; aynı yazar, *Das Itinerar des ersten Persienfeldzuges des Sultans Süleyman Kanuni 1534/35 nach Matrakçi Nasuh, Ein Beitrag zur historischen Landeskunde Anatoliens und der Nachbargebiete, ZDMG, Band 112, Heft 1, Neue Folge Band 37 (1962), ss. 50 - 93.*

¹¹ Meselâ bak. Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961, I, s. 218. Sinan Çavuş'a atfedilen eserlerin Murâdî mahlâslı bir kişi tarafından yazılmış olduğu hakkında bak. H. Yurdaydın, *Muradî ve Eserleri, Belleten, XXVII, 107 (Temmuz 1963), ss. 453 - 466.*

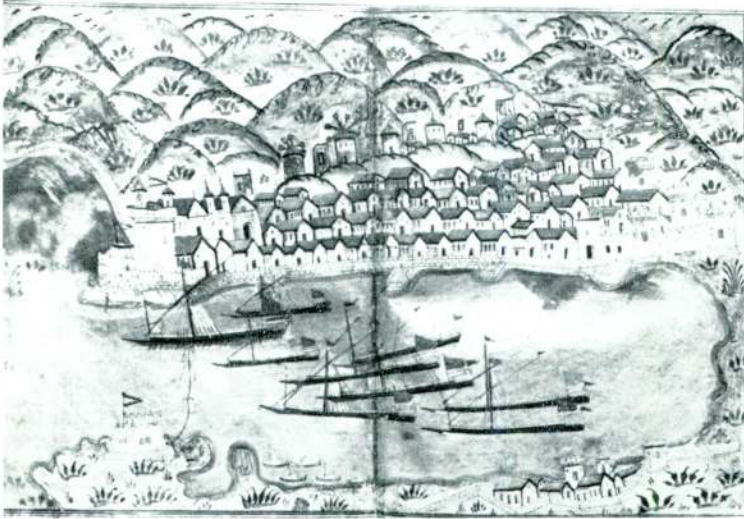
zil'de olduğu gibi bu yazmada da yazar, konup göçülen kale, kasaba ve şehirlerle diğer konak ve menzilleri “*isim ve resimleri*” ile yazdığını ifade etmektedir. Yazma metninin tetkikinden bu seferlere katıldığı anlaşılan Naşûh'un, bu resimlerin hiç değilse taslaklarını, yerinde yaptığı anlaşılmaktadır. Bu yıllarda olan Macaristan seferi sırasında geçilen konaklara ait minyatürler, *Menâzil* resimlerine büyük bir benzerlik göstermektedirler. Ayrıca bu yazmada, Antib (İnteb), Nis, Tulon, Cenova ve Reggio (Rice) kale ve şehirlerine ve bu sıralarda Barbaros komutasında Fransa'ya yardım için 1543 yılında güney Fransa kıyılarında bulunan ve adı geçen bu şehirlere uğramış olan Osmanlı donanmasına ait resimler bulunmaktadır. Diğer taraftan bu yazmanın yazılması ve resimlerinin yapılmasının, 950/1543 yılında öldüğü bilinen Kanunî'nin oğlu Şehzâde Mehmed'in ölümünden önce tamamlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu yazma eserde bir vesile ile adı geçen Şehzade Mehmed'den onun hâlâ yaşamakta olduğunu gösteren temennilerle bahsedilmektedir. *Mecmu'ı Menâzil*, 944/1537'de yazılıp resimlendirildiğine göre Kanunî'nin 949 - 950/1542 - 43 İkinci Macaristan seferi ile Barbaros'un güney Fransa kıyılarındaki faaliyetleri hakkında bilgi veren ve 1543 yılı sona ermeden yazılıp resimlendirilmiş olan bu yazmanın, Naşûh'un daha olgun bir çağında yapılmış minyatürleri ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yazma minyatürlerinin resim karakteri daha açık bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu minyatürlerin ortaya koyduğu diğer bir gerçek de Naşûh'un herşeyden önce mükemmel bir renk ustası olduğudur.

Naşûh'un burada üzerinde duracağımız minyatürlü diğer eseri, *Târîh-i Sultân Bâyezîd* adı ile TSMK'sinin Revan kısmında (Nu.1272) bulunmaktadır. Bu eser, F. E. Karatay'ın adı geçen katalogunda anonim olarak gösterilmektedir¹². Halbuki bu minyatürlü eserin, gerek yazarı ve gerekse nakkaşı, Maṭrâkçî Naşûh'dur. Bu yazmanın içine aldığı tarihî bilgi, Naşûh'un *Mecma' el-Tevârih* adlı büyük eserinin sadece II. Bayezîd devri üzerinde duran bir kısımdan ibarettir. Bu husus, Naşûh'un adı geçen büyük eserinin II. Bayezîd ve I. Selîm devirleri üzerinde duran British Museum yazmasının (ADD. 23.586) yardımı ile tesbit edilebilmiştir. Gerçekten Naşûh'un eserinin *Târîh-i Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm* adlı British Museum nüshasının

¹² Bak. F. E. Karatay, *Aynı katalog*, I, 205.



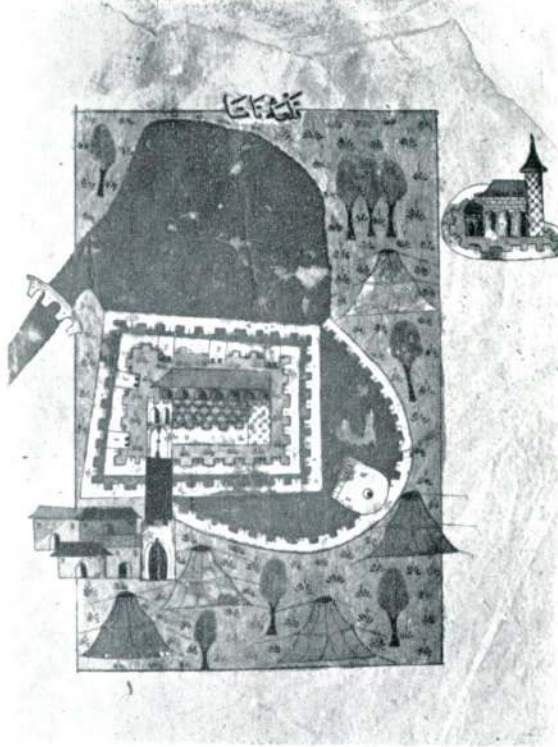
Res. 1 — Matrakçı Nasûh'un fırçası ile "Kal'a-i İntib" (Antibes), bak. Matrakçı Nasûh, *Süleyman-nâme*, TSMK Hazine 1608.



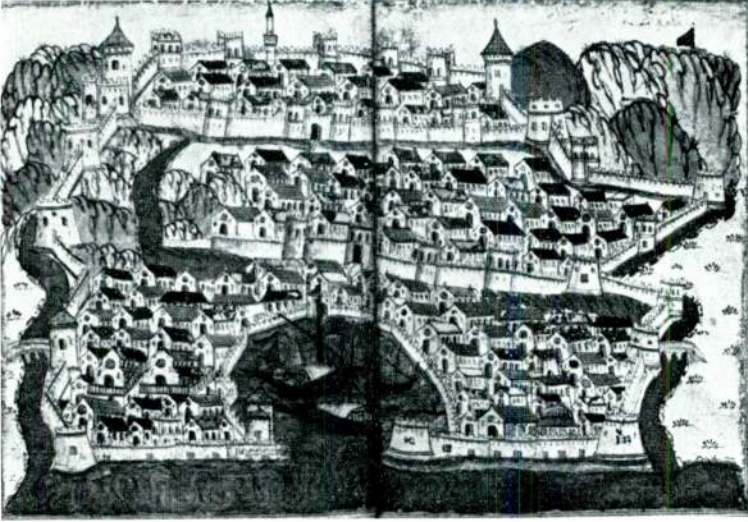
Res. 2 — Matrakçı Nasûh'un fırçası ile Marsilya şehri, bak. Matrakçı Nasûh, *Süleyman-nâme*, TSMK Hazine 1608.



Res. 3 — Matrakçı'nın fırçası ile Nis kalesi bak. Matrakçı, *Süleyman-nâme*, TSMK Hazine 1608.



Res. 4 — Matrakçı'nın fırçası ile Kal'a-i Tata, bak. Matrakçı, *Süleyman-nâme*, TSMK Hazine 1608.



Res. 5 — Matrakçı'nın fırçası ile Kal'a-i İnebahtı, bak. Matrakçı, *Tarih-i Sultan Bayezid*, TSMK Revan 1272.



Res. 6 — Matrakçı'nın fırçası ile II. Bayezid devri Osmanlı donanmasına ait bazı gemiler, bak. Matrakçı, *Tarih-i Sultan Bayezid*, TSMK Revan 1272.

II. Bayezid devrine ait olan kısmı ile *Târîh-i Sultân Bâyezîd* adını taşıyan bu minyatürlü Revan yazması, satır satır birbirinin aynı bulunmaktadır. Revan yazmasının özelliği, içinde, II. Bayezid zamanında yapılmış olan seferlerle ilgili olarak Kili, Akkerman, İnebahtı, Moton ve Gülek kale ve şehirleri ile o zamanki Osmanlı donanmasına ait gemilerin resimlerinin bulunmasıdır. Bu yazmada bulunan Osmanlı donanmasına ait resimlerle biraz önce hakkında bilgi verdiğimiz Hazine yazmasında bulunan donanma resimleri arasındaki açık ilgi ve benzerlik derhal dikkati çekmektedir. Revan yazmasında da eserin metin ve resim itibarıyla aynı kişi tarafından yazılıp resimlendirildiğini gösteren ve Naşûh'un üslûp özelliğini ortaya koyan cümleler bulunmaktadır. Diğer taraftan gerek bu iki yazmada ve gerekse *Mecmu'ı Menâzil* yazmasındaki kale, konak, köy, kasaba ve şehir resimleri arasındaki üslûp benzerliği dikkati çekmekte, bu hal bile, bütün bu minyatürlerin, aynı nakkaşın, Matrâkçi Naşûh'un fırçasından çıkmış bulunduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır. Bilindiği üzere *Mecmu'ı Menâzil* yazmasında Naşûh'un adı kaydedilmiş bulunmakta, ayrıca bu üç minyatürlü yazmanın üçünde de metin ve resimlerin aynı kişi tarafından yazılıp yapıldığı hemen hemen aynı sözlerle ifade edilmektedir.

Böylece çeşitli kabiliyetleri bulunduğu bilinen hattat, silâhşör, matematik ve tarih bilgini Naşûh'un aynı zamanda üzerinde önemle durulması gereken bir Osmanlı nakkaşı olduğu ortaya çıkmaktadır. Nakkaş Naşûh'un ise, ifade edildiği üzere, her şeyden önce mükemmel bir renk ustası olduğu adı geçen minyatürlerin incelenmesinden açıkça belli olmaktadır.

